

Cuvânt înainte

Lucrarea de față este rodul unei aprofundate cercetări interdisciplinare realizată de către autor cu scopul mărturisit de a scoate la iveală contribuția juriștilor și filosofilor români ai dreptului la dezvoltarea filonului juridico-filosofic în țara noastră, reprezentanți care, alături de alți gânditori ai lumii, au fost preocupați de studierea, aprofundarea și elaborarea unor concepții filosofice specifice care să ajute la înțelegerea și explicitarea uneia dintre cele mai importante dimensiuni sociale: dimensiunea normativă (etică și juridică).

În general, ca fundamente ale culturii și civilizației, filosofia și marile sisteme filosofice au fost meditații despre natura, esența și scopul existenței umane, despre rostul ființei umane în lume.

Reprezentând reflecția filosofică, având ca obiect dreptul – înțeles atât în sens obiectiv, ca ansamblu de reguli ce reglementează viața socială, cât și în sens subiectiv, ca prerogativă, posibilitate, facultate atribuită unui individ, în interesul său –, filosofia dreptului are ca scop punerea în lumină, explicitarea și evaluarea principiilor pe care se fundamentează dreptul. Diferența dintre știința dreptului și filosofia dreptului rezidă în modul în care atât una, cât și cealaltă consideră dreptul: prima, în natura lui particulară, a doua, în esența lui universală.

Cercetătorul entuziast și iubitorul de filosofie (în special filosofie a dreptului), vor găsi în paginile acestei cărți răspunsuri pertinente la întrebări cardinale puse de-a lungul vremii, precum:

- ce este dreptul?,
- care este relația dintre enciclopedia dreptului, filosofia dreptului și teoria generală a dreptului?,
- ce presupune raportul dintre drept, morală și religie?,
- care este relația dintre normă și normativitate?,
- care este raportul dintre dreptul obiectiv și dreptul subiectiv?

și multe asemenea, întrebări la care au răspuns și gânditori români, atât în perioada interbelică – mai ales, cât și în perioada postbelică, inclusiv în contemporaneitate.

Demers teoretic complex „*de restituire și luminare de sensuri*” (I. Craiovan), lucrarea aduce dezvoltări creatoare în privința unor contribuții românești, unele dintre acestea fiind apte de a intra în patrimoniul universal al gândirii juridice.

Stilul folosit, limbajul și spiritul analitic propriu l-au ajutat pe autor să-și circumscrie demersul științific unui perimetru doctrinar care nu-i este străin.

Recomandăm cu căldură prezenta lucrare atât specialiștilor (profesori, cercetători etc.), cât și studenților, masteranzilor ori doctoranzilor, din două principale motive: în primul rând, pentru că lucrarea reprezintă o pledoarie silențioasă, implicită, în favoarea filosofiei dreptului și, în al doilea rând, pentru că „*philosophia*”, adică iubirea de înțelepciune, este un cuvânt atât de scump și înălțător pentru fiecare dintre cei care vor să și-l apropie.

Prof. univ. dr. Mihai BĂDESCU,

membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România, membru al Asociației Internaționale de Filosofie a Dreptului și Filosofie Socială (I.V.R.)

INTRODUCERE

Lucrarea se dorește a fi o modestă contribuție la reliefaarea contribuției filosofilor români ai dreptului, la dezvoltarea de ansamblu a filosofiei dreptului, de evidențiere a faptului că, alături de alți gânditori ai lumii, și reprezentanții noștri au fost preocupați de studierea, aprofundarea și elaborarea unor concepții în materie care să ajute la înțelegerea, la explicitarea uneia dintre cele mai importante dimensiuni sociale: dimensiunea normativă (fenomenul juridic).

Am ales ca temă pentru cercetarea mea doctorală una specifică filosofiei dreptului. De ce? Pentru că am ajuns, cred, să înțeleg mecanismele de ordin interior, legitățile care guvernează „știința primelor principii ale dreptului”. În ce măsură am reușit, vom vedea. Mai important decât atât este preocuparea, pe mai departe, de a aprofunda noi și noi direcții de cercetare incidente domeniului, făcând – la fel ca și alți împătimiți ai filosofiei – o pledoarie¹ sinceră pentru aceasta.

Lucrarea de față este structurată pe mai multe capitole. **Primul**, „*Repere ale filosofiei dreptului în România*”, își propune să prezinte începuturile apariției și, ulterior, dezvoltării filonului filosofico-juridic în România.

În România, începuturile Filosofiei dreptului coincid cu deșteptarea sentimentului național unitar, întemeiat pe ideea originii române a națiunii, idee exprimată cu putere și mândrie de cronicarii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, parte dintre ei, adevărați filosofi ai dreptului public.

Între primele contribuții în domeniul filosofiei dreptului trebuie menționată traducerea lui Samuil Micu (după Baumeister) intitulată „*Ethica și dreptul firii*”.

Perioada interbelică a adus o tot mai accentuată afirmare a preocupărilor închinată filosofiei juridice în România. Dintre filosofii consacrați ai perioadei nu-i putem omite pe George Drăgănescu (*Introducere la studiul Dreptului Civil Comparat*), Ioan Petrovici – un alt cunoscut autor al vremii (*Introducere în metafizică, Viața și opera lui Kant, Studii istorico-filosofice*), Dumitru Drăghicescu, Petre P. Negulescu – autor al unor remarcabile monografii asupra vieții partidelor politice și asupra evoluției culturii, Traian Ionașcu – profesor la Facultatea de Drept din Iași (*Introducere în studiul dreptului*), Octavian Ionescu – care are majore contribuții în domeniu, Petre Pandrea, care și-a adus contribuția la dezvoltarea filosofiei dreptului, în special prin lucrarea „Doctrina modernă a pedepsei, Alexandru Văllimărescu, Eugeniu Speranția și Mircea Djuvara, despre a căror contribuție vom scrie detaliat în următorul capitol.

¹ În acest context, a se vedea M. Bădescu, *Pledoarie pentru filosofia dreptului*, în Revista de știință juridică nr. 1/2015, Ed. Universul Juridic, București, p. 95-102.

Cel de-al doilea capitol al lucrării este rezervat prezentării celor mai ilustre nume de filosofi ai dreptului din România, în ordine cronologică: Dumitru Drăghicescu, Mircea Djuvara, Eugeniu Speranția, Traian Ionașcu, Octavian Ionescu, Petre Pandrea.

Contribuții semnificative la dezvoltarea filonului filosofico-juridic au avut și Mircea Manolescu, îndeosebi prin lucrarea „Arta avocatului”, precum și Anita Naschitz, licențiată în filozofie și drept, cu remarcabile contribuții în domeniul metodologiei, axiologiei, ontologiei și epistemologiei juridice.

Parte a acestui capitol este rezervată prezentării unora dintre autorii contemporani care au preocupări și au scris în acest domeniu: Nicolae Popa, Sofia Popescu, Ion Craiovan și Mihai Bădescu.

Capitolul central al tezei de doctorat, nucleul acesteia, îl formează analizarea și prezentarea *principalelor fundamente ale filosofiei românești a dreptului*. Pe rând, sunt analizate:

- ce este dreptul?
- Enciclopedia dreptului vs. Filosofia dreptului;
- normă și normativitate;
- formarea normei de drept;
- trăsăturile esențiale ale dreptului;
- raportul dintre drept, morală, religie;
- relația drept obiectiv - drept subiectiv;
- ideea de justiție în filosofia dreptului;
- raportul dintre individ și mediul social;
- doctrina filosofico-juridică a pedepsei;
- dreptul pozitiv nedrept.

La fiecare dintre aceste aspecte centrale ale oricărei filosofii a dreptului, în afară de prezentarea concepției de autoritate a fiecărui autor analizat, mi-am propus să adaug, într-o încercare de sinteză de ordin superior, propria-mi concepție (opinie, punct de vedere) incidentă domeniului/subdomeniului adus în dezbatere.

De altfel, acesta a fost și scopul întregului demers științific: relevarea celor mai prețioase contribuții ale filosofilor români ai dreptului, în special din epoca interbelică, dar și postbelică, la dezvoltarea filosofiei dreptului.

Departate de a fi o abordare exhaustivă, încercarea de față are meritul de a se fi conturat pe studierea unor reprezentative lucrări de specialitate, de referință pentru doctrina filosofico-juridică românească și nu numai.

CAPITOLUL 1

REPERE ALE ISTORIEI FILOSOFIEI DREPTULUI ÎN ROMÂNIA

1.1. Începuturile¹

- În România, începuturile Filosofiei dreptului coincid cu deșteptarea sentimentului național unitar, întemeiat pe ideea originii române a națiunii. Această idee este exprimată cu putere și mândrie de „cronicarii” secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, dintre care unii au fost adevărați filosofi ai dreptului public. De aceeași idee a fost inspirată și prima codificare a dreptului privat, îndeplinită în mod separat în Muntenia și în Moldova la începutul secolului al XIX-lea, prin opera diferiților juriști, printre care trebuie amintit **C. Flechtenmacher** (1785-1843). Această codificare a fost reînnoită într-o formă unitară în special prin opera lui **C. Bosianu** (1815-1882) și **V. Boerescu** (1830-1883), după Revoluția de la 1848 și Unirea Munteniei și Moldovei într-un singur Stat în anul 1859.

Flechtenmacher, care colaborase la elaborarea Codului lui Calimach, a predat mai întâi un curs de pravile la Școala Vasiliană*. Apoi, un curs de drept privat al Românilor; la 1833 el predă un curs intitulat „*Legi, introduceri și prima parte din codul civil*”. Între 1835-1836 a predat un curs de *Drept natural* la Academia Mihăileană, înființată în iunie 1935.

- Între **primele contribuții românești** în domeniul filosofiei dreptului trebuie menționată traducerea lui **Samuil Micu** (după Baumeister), intitulată „*Ethica și dreptul firii*”, publicată în două volume, la Sibiu, în anul 1800. Ideea de „drept natural” – după cum remarcă G.Bogdan-Duică – „*ne-a venit deodată cu întâii istorici și filosofi întorși de la Roma și Viena*”².

- La o jumătate de secol după traducerea lui Samuil Micu, apare la București, în 1861, „*Logica judecătorească urmată de logica conștiinței*”, al cărei autor a fost **Alexandru Aman**.

- Într-o evidentă perioadă de reînviere spirituală, un rol important l-a avut **Simion Bărnuțiu** (1808-1864), profesor de filosofia dreptului la Iași, care a fondat sistemul său de drept natural privat și public, pe principiul naționalității,

¹ Text preluat din Mihai Bădescu, *Filosofia dreptului în România interbelică*, București, 2015, p. 140 și urm.

* Istoricii ne asigură că a existat o școală de drept chiar în timpul lui Alexandru cel Bun (1401), la Suceava. Mai târziu, această școală a fost mutată de Vasile Lupu la Iași, la Trei Ierarhi, și denumită *Școala Vasiliană*, care a reînviat la 1827 și la 1831.

² G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Academia Română, 1924, p. 143.

influențat fiind de gânditorii italieni ai vremii. Principalele sale lucrări sunt: „*Dreptul natural public*” (1867) și „*Dreptul natural privat*” (1868). Activitatea lui Simion Bărnuțiu în această materie pare să fi fost mult mai veche de vreme ce **Papiu Ilarian** afirma că (Bărnuțiu - n.a.): „*încă de la 1831 introdusese la Blaj «Dreptul firei», iar pe la 1834, a fost primul care a introdus «Dreptul firei» în limba română; în 1839 tradusese toată filosofia lui Krug, învățând totodată pe tinerii români drepturile cele înnăscute personal de libertate și egalitate*”¹.

Wilhelm Traugot Krug (1770-1842) a fost un foarte activ discipol al lui Kant și a avut meritul de a populariza anumite teorii de inspirație kantiană din care s-a inspirat și Bărnuțiu. Acesta, pornind de la „*dreptul la tot ce ființa a dezvoltat în sine*” și de la „*libertatea de cugetare*”, a adăugat „*dreptul limbei naționale*”. În afară de Krug, Simion Bărnuțiu a fost influențat și de opera lui Savigny, în legătură cu care Bogdan-Duică observa: „*Studiind (S. Bărnuțiu – n.a.) paralel dreptul roman și sistemul savignyan, între ele s-a produs o sinteză sentimentală care nu a mai văzut că realitățile trecutului o împiedică. După Savigny, națiunile sunt «existențe reale-psihiice»; Bărnuțiu a conchis: și Românii sunt una, trebuie să fie una! Dar pe când Savigny combina cu siguranță un material real, dat, din izvoare sigure, materialul istoric lui Bărnuțiu îi lipsea. Istoria dreptului român la 1848 și chiar la 1869 nu exista ... și dus de romanismul savignyan el încearcă o construcție de fantezie, în «Dreptul public al Românilor», reclamând pentru Români ce fusese al Romanilor*”².

La Iași, ca profesor de filosofia dreptului, S. Bărnuțiu a fost influențat de un alt kantian, Carl V. Rotteck, propagator al unor idei liberale și republicane ce se potriveau de minune tendințelor politice ale lui Bărnuțiu³. „*Prin preocuparea sa continuă și prin activitatea sa profesională, Bărnuțiu trebuie să fie considerat ca adevăratul precursor al tuturor celor care cultivă azi studiile de Filosofie juridică în România*”⁴. De altfel, de gândirea filosofico-juridică a lui Bărnuțiu se leagă programul său politic naționalist, din celebrul discurs rostit la Blaj în 1848, care reprezintă chintesența convingerilor pe care le-a profesat în scris și de la catedră și prin care a contribuit decisiv la crearea unei opinii publice românești.

- În aceeași vreme, **Timotei Cipariu** a tradus, după W.T. Krug, „*Elemente de filosofie*”, în două volume (1861-1863).

- În 1869 **Ștefan Șendria** a predat un curs de „*Drept natural și al ginșilor*”.

- La 1883, **Christodul Suliotis** publică o lucrare intitulată „*Elemente de drept natural sau filosofia dreptului*”.

- **Teodor Păcățianu** scrie, în 1898, „*Scopul în drept, după Jhering*”, iar în 1899 apare lucrarea lui **D. Comșa**, „*Fundamentul dreptului de proprietate*”.

¹ *Ibidem*, p. 150.

² *Ibidem*, p. 159.

³ E. Speranția, *Introducere în filosofia dreptului*, Cluj, 1940, p. 285.

⁴ *Ibidem*, p. 286.

• În aceeași perioadă, apare importanta figură a lui **Titu Maiorescu** (1840-1917), autor al unor opere filosofice, precum și al unor studii juridice și politice care au avut un mare ecou la timpul lor. Dintre acestea, sunt relevante două lucrări: „*Critice*” (1874) și „*Logica*” (1876).

• **C. Dissescu** publică mai întâi, în 1899, „*Les origins du droit roumain*”, alături de lecții de drept public, pentru ca ulterior, în 1911, să publice „*Introducere la studiul dreptului constituțional: ideea de drept și fundamentul ei*”. În 1915 apare o altă scriere a sa, „*Ce este Enciclopedia Dreptului?*”.

Paul Negulescu este un autor care, la începutul secolului al XX-lea, iar ulterior în perioada interbelică, în scrierile sale juridice, a introdus elemente de filosofie a dreptului. Printre cele mai importante lucrări ale sale, enumerăm:

- „*Studii de Istoria dreptului român*” (1900);
- „*Manual de procedura dreptului civil român*” (1899);
- „*Tratat de drept administrativ român. Organizarea administrativă a României*” (1903-1904);
- „*La Théorie de l'acte de gouvernement dans le droit public roumain*” (1926);
- „*Curs de drept constituțional român*” (1927);
- „*Tratat de drept administrativ român*”, vol. I-II, ediția a IV-a, (1933-1934);
- „*Principiile fundamentale ale Constituției din 27 februarie 1938*” (1938);
- „*Responsabilitatea puterii publice. Studiu de doctrină și jurisprudență*” (1937), împreună cu George A. Petrescu;
- „*Tratat de drept public*”, anul I-II, (1942-1943), împreună cu George Alexianu;

• **P. Misir** (1856-1929) a scris în 1904 o lucrare cu o evidentă tentă pozitivistă: „*Filosofia dreptului și dreptul natural*”;

• **George G. Mironescu** se situează printre autorii reprezentativi ai primei jumătăți a secolului al XX-lea în materia filosofiei dreptului. Opera sa se circumscrie în acest sens umătoarelor principale lucrări:

- „*Noțiunea dreptului*” (1912);
- „*Studii juridice*” (1912);
- „*Program pentru un curs de enciclopedia dreptului*” (1914);
- „*Enciclopedia dreptului*” (1922);
- „*Ce este dreptul*” (1936);
- „*Curs de enciclopedia dreptului*” (1939);
- „*Orientări în filosofia dreptului*”. [Introducere la Cursul de Filosofia Dreptului] (1939);

Din „*Studii juridice*” a fost extrasă și publicată separat, cu un supliment bibliografic, lucrarea „*Noțiunea timpului*” (1912);

• Tot în 1912 a fost publicată scrierea „*Jhering, finalismul în drept*”, al cărei autor, **Virgil C. Arion**, a fost numit în același an titular al Catedrei de filosofia